

IMAGINEA ROMÂNILOR ÎN CULTURA MAGHIARĂ TRANSILVĂNEANĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Geneza imaginii românilor în cultura maghiară

Începuturile formării imaginii poporului român în conștiința publică maghiară coboară în timp la legislația medievală a Aprobatorilor și Compilatelor, veritabilele constituții ale stărilor din Transilvania, dominate de nobilii maghiari (și secui) și bürger-ii sași. Statutul de „națiune tolerată” era stabilit, pentru români, prin lege, ei fiind admiși „în această țară pentru binele public”, adică în calitate de forță de muncă gratuită sau foarte ieftină.

În secolul al XVIII-lea, românii sunt percepuți de către maghiari prin filtrele Miturilor rasei, al cuceririi (hónfoglalás) și cel al sacrei coroane. Ei devin pentru maghiari rasa (prea) numeroasă de „admiși” și „tolerați” de către cuceritorii Transilvaniei, „cei mai săraci oameni din toată lumea” (după eticheta lansată de celebrul cronicar Anonymus) și „schismatici” (adică ortodocși). Cronicarul contemporan lui Mihai Viteazul, Ștefan Samoskozi, lansează clișeul românilor „leneși din naștere, ticăloși, tâlhari, care-și urmează sărăcia prin furturi, tâlhării și prăzi”. Documente oficiale ale Principatului adresate împăratului Austriei îi catalogau pe români ca fiind „doar un popor fără nicio religie, pătruns doar de superstiții, un popor barbar, gata oricând de rele”¹.

Odată conturată imaginea românilor în cultura maghiară, cu ale sale clișee și stereotipii, care-i poziționau pe maghiari într-o postură avantajoasă față de români², nimeni nu credea că vor mai interveni elemente deosebite, care să modifice major perceperea românilor de către maghiari în secolul al XIX-lea. Românul „bun sălbatic” reprezenta o postură mulțumitoare pentru maghiari, desemnând chintesența „superiorității” lor asupra concetățenilor cu „buze nemaghiare” (români, slovaci, sârbi etc.) Însă, evenimentele tragice ale anilor 1848-1849 (Sângătin, Zlatna, Aiud) au dus, cu repeziciune, la dispariția particulei

---

* Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov; e-mail: rus.valer@gmail.com.

¹ Apud Nicoară Toader, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800)*. Societate rurală și mentalități colective, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997, p. 237-243.

² Melinda Mitu, *Problema românească reflectată în cultura maghiară*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000.

de „bun” și focalizarea atenției asupra nedemnului „sălbatic”.

După rășcoala lui Horea din 1784, anul 1848 a fost cel din care datează „majoritatea stereotipurilor și clișeele mutuale negative româno-maghiare”³. Cel care postulează cadrele în care evoluează imaginea românilor în cultura maghiară, Bela Borsi Kálmán, precizează traseele generale care descriu redesenarea profilului românilor în viziunea maghiarilor. Aceștia din urmă, și în mod special clasa lor politică, recrutată din sânul aristocrației mari, mijlocii și mici, au dorit crearea unui nou stat, de tip modern, capitalist, pe ruinele statului feudal. Acest nou stat se dorea însă a fi, în același timp, și unul unitar, á la française⁴. Aceasta a fost ideea care a dominat acțiunile politice ce au dus la declararea unilaterală a uniunii Transilvaniei cu Ungaria, în primăvara anului 1848. Cum, în acel moment, aspirațiile politice românești vizau recunoașterea lor ca națiune în cadrul sistemului constituțional transilvănean, partea maghiară le-a resimțit ca o dovadă de anacronism, și, mai grav, un atentat la integritatea patriei lor, declarată ca fiind maghiară. Consecința firească a fost că românii, care își apărau drepturile lor naționale și care sperau ca acestea să fie garantate de Habsburgi, au devenit, în ochii maghiarilor, „trădători de patrie”. Acest calificativ a fost asezonat apoi cu altele derivate direct din violența fără măsură la care s-a ajuns în timpul războiului civil din toamna 1848 și primăvara lui 1849: „sălbatici”, „primitivi”, „cruzi”, „răzbunători” etc.⁵

Acestea nu au împiedicat însă perpetuarea anumitor clișee favorabile românilor, niciodată însă singure, aproape întotdeauna în compania celor negative: românii sunt modești, buni lucrători, tenaci, femeile românce sunt de o frumusețe deosebită, naturală, folclorul este extrem de bogat, oamenii fiind de o probitate morală exemplară și, în general, poporul român este unul tolerant și ospitalier.

Nu în ultimul rând, trebuie spus că noua imagine reciprocă, a maghiarilor despre români și a românilor despre maghiari, se construiește în jurul relațiilor maghiarilor care părăsesc Transilvania și se stabilesc la Budapesta, respectiv a acelor români care pleacă din Transilvania la București, unde, se zicea, „răsărea soarele pentru toți românii”! De aceea, impactul psihologic deosebit produs de evenimentele războiului civil transilvănean va fi cel care va modela,

---

³ Béla Borsi-Kálmán, *Les Roumains aux yeux des Hongrois. Stéréotypies et lieux communs "hongrois" sur les "Roumains": Betises, Généralités, Sémi-Vérités par rapports á la conscience et la stratégie nationale*, în „Istoria ca lectură a lumii. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani”, Iași, 1994, p. 457.

⁴ *Ibidem*, p. 458.

⁵ *Ibidem*.

pentru mult timp, percepția maghiarilor asupra românilor. „Imaginea celuilalt” tradițională, ca fiind cea a inamicului din interiorul sau din afara cetății⁶, se suprapunea, în mod nefericit, peste Mitul transformator al revoluției, neurmăte de o schimbare în bine⁷.

Pentru înțelegerea modului în care au fost percepuți românii de către partea maghiară în timpul revoluției și ulterior, trebuie menționat că cercetătorii evenimentelor de la 1848-1849 au analizat și expus modul diferit de percepere, asimilare și punere în practică a noțiunilor ideologice cu care s-a operat din epocă⁸. Dacă și românii și maghiarii au avut o revoluție politică, în care componenta socială a ocupat un loc foarte important, ideea națională - prezentă și la o revoluție, și la cealaltă -, nedublă de simț și conduită democratică (mai ales la protagoniștii liberalismului național/maghiar), aceasta a reprezentat motivul incompatibilităților care au degenerat apoi în violențe reciproce⁹.

Imaginea românilor în cultura maghiară transilvăneană (1850-1890)

Transilvania multiethnică din perioada postpașoptistă se zbătea între traumele reciproce cauzate de violențele fără precedent, prin extindere și mortalitate, ale războiului civil ardelean și afirmarea exclusivistă a identității naționale la fiecare dintre cele trei etnii majoritare din provincie. Dacă, în timpul și în perioada imediat următoare anilor 1848-1849, maghiarii au încercat să disocieze acțiunea românească de frontul pangerman (reprezentat de coaliția dintre autoritățile austriece, centrale și locale, și comunitatea săsească din Pământul Crăiesc), odată cu încheierea dualismului austro-ungar, românii își ocupă locul nemeritat de inamici ai suveranității și integrității corpului statal maghiar. Nu întâmplător românii au oscilat în conștiința opiniei publice maghiare între postura „*bunului sălbatic*” - consacrată în perioada secolelor XVIII și începutul secolului al XIX-lea - și cea de „*trădători*” și „*inamici*” ai maghiarilor, reprezentare personalizată masiv în ideologia daco-românistă, creuzet al conspirației, imaginară sau reală, antimaghiare. Evoluția istorică a provinciei ardelen de la principat autonom - cu personalitate juridică

---

⁶ Simona Nicoară, *Istorie și imaginar. Eseuri de antropologie istorică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 158-160.

⁷ *Ibidem*, p. 183-184.

⁸ Teodor Pavel, *Revoluția de la 1848 - o șansă irosită de reconciliere în Europa central-răsăriteană*, în „Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică”, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 51-60.

⁹ *Ibidem*, passim.

proprie, reprezentanță politică dietală, legislație proprie -, la parte integrantă (și, s-a sperat, și fără personalitate) a statului maghiar, i-a împins, inevitabil, pe români de la o atitudine civică normală la una de periferici, atentatori (reali sau prezumtivi) la integritatea noului stat. Organizarea politică pe criterii etnice (Partidul Național Român), mișcarea petiționară (Pronunciamentul, Memorandumul ș.a.), nerecunoașterea noului sistem politic (tactica pasivistă), ideologia daco-românistă, mișcarea românilor pentru unitate națională, apariția statului român la sud și est de Carpați (Principatele Unite Române, ulterior Regatul Român), toate i-au transformat pe români în ochii concetățenilor lor maghiari. Și nu în bine...

Trauma colectivă generată de războiul civil de la 1848-1849 a creat o falie în relațiile bilaterale româno-maghiare, fără precedent în istoria comună multiseclară. Dacă, în trecut, românii fuseseră oprimați /terorizați prin legislația medievală, fără discriminare, pe criterii etnice, odată cu deșteptarea adusă de reformele iluministe și sub protecția imaginară a scutului imperial, reacția armată națională la tentativele politicianilor maghiari de a le impune o nouă ordine socială și politică - în care rolul românilor era extrem de ambiguu -, i-a împins pe aceștia din urmă spre ipostaze inedite sau cu precedente istorice îndepărtate (precum răscoala țărănească de la 1784). Românul violent, visceral, devine o veritabilă sperietoare în imaginarul maghiar. Nenumăratele scrieri în care se fac referințe la incidentele reciproce sau unilaterale indică demonizarea sistematizată a acțiunilor revoluționare românești. Chiar dacă, uneori, se mai admite realitatea obiectivă a înapoierii culturale a românilor datorată „împilării de secole”, impresia generală cu care rămânea lectorul maghiar din epocă cu privire la „*valahi*” era una teribilă. Nici măcar scurgerea timpului nu a îndulcit această imagine, ea revenind, obsedant și constant, până la sfârșitul perioadei analizate de noi.

În cultura maghiară transilvăneană din perioada anilor 1850-1890 se manifestă o serie de fenomene specifice secolului al XIX-lea european. Prima observație este impusă de provincializarea culturii, a cărei capitală se mută, inițial, de facto și, apoi, de jure, la Budapesta. Numărul publiciștilor maghiari ardeleni care și creează în Transilvania este în scădere, spre sfârșitul perioadei ei migrând spre centrele Imperiului. Abia înființarea Universității la Cluj, în anul 1872, duce la apariția unei noi clase de intelectuali maghiari originari și activi în Transilvania, dar aceasta, cu adevărat, înspre anul 1900. Simpla analiză a problemei reapariției presei cotidiene de limbă maghiară în Ardeal poate indica evoluția inconstantă a culturii publice. Tocmai de aceea, mesajele despre Transilvania, lansate în spațiul ardelean, chiar și cu autori care nu sunt originari de aici sau doar au activat aici temporar,

devin la fel de ilustrative pentru mentalitățile culturale maghiare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Scriitorii de istorie din epocă nu au rămas indiferenți la comenzile politice, explicite sau subînțelese. Muza Clio devine, și ea, aservită intereselor politicianiste, care indicau, fără ezitare, delimitarea tranșantă a istoriei celor două popoare, învecinate prin jocul destinului. De aceea, niciun istoric maghiar nu uită să amintească lectorilor săi, mai avizați sau nu, că Transilvania era „*terra deserta*” la venirea triburilor maghiare în zonă, că românii aveau o ascendență incertă (greu de contrazis în condițiile absenței cercetărilor arheologice sistematice sau a cunoașterii incomplete a izvoarelor istorice), că românii, oricum, au migrat mai târziu, că maghiarii din zonă sau că regii maghiari au fost, întotdeauna, inițiatorii și sprijinatorii luptelor antiotomane ale voievozilor români. Nu în ultimul rând, se amintea că primele tipărituri românești s-au făcut cu sprijinul principilor calvini maghiari. Momentele tulburi din istoria comună, precum răscoala țărănească de la 1784, devin pretext pentru istoricii maghiari de revalorizare a impactului acestora asupra conștiinței opiniei publice maghiare, prin abandonarea caracterului social al evenimentelor în favoarea celor identitare, naționale, realizate aproape în spirit herderian.

O componentă importantă a culturii secolului al XIX-lea, etnografia, știință aflată la limita dintre descrierea de călătorie, imagologie, istorie și mentalități, statuată destul de vag, evoluează înspre o direcție nebănuită inițial de fondatorii ei. Simpla menționare printre „etnografii” epocii studiate de noi a unor personalități precum politicianul secui Orbán Balász - teoreticianul formării poporului român la sud de Dunăre -, Hunfalvi Pál și românul renegat Moldován Gergely spune suficiente despre rolul asumat de către acești autori: ilustrarea/„dovedirea” inferiorității românilor în relația lor cu maghiarii și susținerea, cu arme „științifice”, a atitudinii politicii oficiale maghiare față de români.

Poate cel mai puțin susceptibil de obiectivitate domeniu al creației culturale, literatura, nu făcea excepție de la comandamentele politice din epocă. Precum într-un război total, prozatorii și eseistii se întrec în a folosi etichete și comparații care îi fac pe români inferiori maghiarilor. Folosirea imaginii „*bunului sălbatic*” nu mai are aceeași conotație de simpatie ca în trecut, aceasta folosind exclusiv la minarea clișeelelor despre români. Pretextele literare devin ocazii perfecte pentru lansarea de speculații sau teorii politice.

Odată create, imaginile trăiesc prin vehiculare. Și ce alți vectori mai buni există decât manualele școlare și presa (cotidiană)? Căile de comunicare clasice în difuzarea discursurilor oficiale în secolul al XIX-

lea erau școala, biserica, armata și presa. Cum bisericile naționale și armata erau ocolite de libertatea de expresie (fiind dominate, mai degrabă, de ierarhie de tip eclesiastic sau militar, mai precis armata austro-ungară fiind chiar prodinastică și cu limba de comandă germană), rămâneau să colporteze clișeele și imaginile instituțiile școlare și cele jurnalistice.

Autorii de manuale școlare și-au îndeplinit cu succes menirea trasată prin programele școlare, în care cuvântul de ordine era Honfoglalás (adică Mitul cuceririi patriei), cel care a dat dreptul istoric al Regatului Ungariei asupra Transilvaniei. Aceasta a însemnat minimizarea extremă a prezenței românilor în istoria maghiarilor, iar puținele apariții ale acestora erau oricum trasate cu tușe groase, prin care li se inculcau tinerilor învățăcei imagini voit deformate.

Poate mult mai drastic a fost cazul presei cotidiene maghiare din perioada postpașoptistă. În condițiile cenzurii neoabsolutiste, dar, mai ales, în perioada de după Diploma din octombrie 1860, și cu o virulență neobișnuită după 1867, organele de presă clujene au avut rolul creării și transmiterii de imagini despre români în cadrul comunității maghiare. Rezultatele au fost imediate, concretizate în prelungite războaie ale imaginilor, purtând titluri anoste precum „Foile valahe”, veritabile foiletoane de polemică cu presa românească. Prin incidență (un ziar e citit de mai mulți oameni decât îl cumpără), frecvență (din deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea se standardizează apariția cotidiană), virulență (sub masca anonimatului se putea spune orice) și cantitate (tirajele puteau depăși mai multe mii de ziare zilnic, mai ales în cazul cotidianelor cu mică publicitate), organele de presă maghiare transilvănene devin cele mai importante vehicule de imagini despre români din perioada analizată. Spre deosebire de „marea cultură”, presa cotidiană a fost cea care își putea permite să prezinte incidentele violente de natură „casnică” (câteodată zilnice, mai ales în perioada liberalismului), creând veritabile psihoze între maghiari. Zvonistica, continuată de comentariu panicard, nu putea crea decât un anumit tip de imagine alarmistă românilor. Violențele sociale prilejuite de comasările agricole, reîmpărțirea pădurilor, alegerile comitatense sau dietale, toate aduceau aminte, neîndoios, de violențele de la 1848-1849. Nu în ultimul rând, știrile numeroase despre mișcarea unionistă românească de la sud de Carpați, urmate de știrile cu consolidarea statului român prin cucerirea Independenței sau proclamarea Regatului, nu făceau altceva decât să amintească zilnic maghiarilor de existența patriei românilor în imediata lor apropiere. Acuzele dese de daco-românism s-au îmbinat, maniheic, cu apelurile la o „vârstă de aur”, greu de dovedit în trecutul istoric comun sau unitate, în numele bunei înțelegeri.

Toate aceste imagini, create și colportate prin intermediul culturii maghiare transilvănene, s-au instrumentalizat prin intermediu politicii. Ceea ce se „știa” prin educație se transformă într-o veritabilă cultură politică dominată de accente naționalist-șovine, care, apelând la argumente istorice, etnografice, literare sau publicistice, încearcă să demonstreze superioritatea maghiarilor asupra românilor, drepturile superioare ale primilor în detrimentul celorlalți asupra Transilvaniei, incapacitatea românilor de a aspira la conducerea provinciei, și, în general, lipsa de îndreptățire a românilor în aspirațiile lor daco-româniste.

Nu în ultimul rând, încercăm să ilustrăm plastic ceea ce oamenii de cultură maghiari afirmă în scrierile lor. După cum se știe, dintotdeauna o imagine face mai mult decât o mie de cuvinte. În multe lucrări plastice, unele din creația unor mari pictori maghiari din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost ilustrați români. În diversele lor ipostaze, mergând de la chipuri de oficiali (în general, imagini neutre, dar aparținând întotdeauna unor români integrați social, eventual și vorbitori de maghiară), trecând prin imagini de tip etnografic (ilustrând clișeul clasic al românilor Bauernvolk - un popor de țărani) și ajungând până la imagini concurențiale agresive (ilustrând români în ipostaze violent negative), toate aceste imagini plastice nu făceau altceva decât să ofere un suport imagistic delimitărilor identitare, de prezentare a alterității.

Cu toate acestea, realitățile de zi cu zi din Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea n-au fost atât de pesimiste cum reies din majoritatea scrierilor prezentate anterior. Un astfel de exemplu de încercare de normalizare a relațiilor interetnice venea din Brașovul multiethnic, unde a avut loc un bal românesc, la care, în final, au participat și maghiari și germani, și totul s-a terminat într-o atmosferă frățească.

IMAGE OF ROMANIANS IN THE HUNGARIAN CULTURE FROM TRANSYLVANIA DURING THE SECOND HALF OF THE XIXTH CENTURY

Abstract

Collective trauma caused by the 1848-1849 civil war has created a fault in the Romanian-Hungarian bilateral relations unprecedented in their joint history. If Romanians were previously oppressed/terrorized by medieval laws without discrimination, based on ethnicity, with the awakening brought by the Enlightenment and reforms under the

imaginary protection of the imperial, the national military reaction to the attempts of the Hungarian politicians to impose a new social and political order, pushed the firsts in unusual poses, comparable with distant historical precedents (such as peasant uprising in 1784). The violent, visceral Romanian becomes a real scare in the Hungarian imagination. Numerous writings which had references to incidents, mutual or unilateral actions indicate systematic demonization of Romanian revolutions. Even though sometimes we may admit the objective reality of cultural backwardness of Romanians because of the „oppression for centuries”, the general impression that remained for the Hungarian lecturer on „VoloKh” was terrible. Not even the passage of time has sweetened this image, it obsessive and constantly returned until the end of the period analyzed by us.

Keywords: Romanians image, Hungarian culture, XIXth century, Transylvania, alterity.